

Global hälsa – En nödvändighet och förutsättning för att lösa globala utmaningar

Vi lever numera i en värld som blivit i allt högre grad sammankopplad, vilket har både för- och nackdelar. Å ena sidan innebär vår urbaniserade och teknologiska värld snabba kommunikationer, vilket underlättar både fysiska resor och överföring av information. Å andra sidan möjliggör denna utveckling även en snabbare global spridning av bland annat okända virusinfektioner, vilket världen under 2020 blev varse och det med besked i och med covid-19.

Detta var dock ingen isolerad händelse. Under 2000-talet har flera virusrelaterade sjukdomsutbrott som sars 2003, svininfluensan 2009, mers 2012, ebola 2014 och zika 2016 gjort forskare, politiker och medborgare medvetna om hur globala våra problem är och hur snabbt en smittsam sjukdom kan sprida sig över världen och utvecklas till ett globalt folkhälsohot som hotar den egna nationen.

Pandemin kom därmed inte som en överraskning, men trots varningar och rapporter¹ var världen inte förberedd för att hantera den pandemi som nu kommit att bli den värsta globala hälsokrisen i modern tid. Flera länder - och även svenska regioner för den delen - hade istället successivt skalat ner sin pandemi-beredskap, trots att svininfluensan och minnet av massvaccination enbart låg ett decennium bort.

Tiden före 11 mars 2020 – då Världshälsoorganisationen WHO deklarerade spridningen av det nya coronaviruset SARS-CoV-2 som en pandemi - hade annars präglats av stora framgångar på det globala hälsoområdet. Under flera decennier hade det varit en positiv global trend med allt fler barn i skolan och stigande utbildningsnivå, vilket bidragit till minskande fattigdom och förbättrad folkhälsa i många länder. Aldrig hade världen haft en mindre andel fattiga, aldrig hade färre barn dött och aldrig hade fler flickor fått gå i skolan.

Förvisso dog ofattbara 5,2 miljoner barn i världen under 2019, men det betraktades ändå som en framgång med tanke på att det var en minskning från 12,5 miljoner barn 1990 och med tanke på att världens befolkning under samma period hade ökat från 5,3 till 7,7 miljarder. FN:s hållbarhetsmål och Agenda 2030 för fattigdom, svält, hälsa och utbildning var något som de globala aktörerna faktiskt räknade med skulle vara möjliga att uppnå. Efter ett år av pandemi talas det istället om en förlorad generation barn till följd av den globala socio-ekonomiska kris som pandemin utvecklats till.

1. Så sent som i oktober 2019 publicerade Johns Hopkins och Economist ett index (Global Health Security Index, GHS) över den globala hälsosäkerhetsfunktionen i 195 länder där de kunde konstatera att inget land var fullt förberett för att hantera en epidemi eller pandemi och att den kollektiva internationella beredskapen var svag.

Samtidigt hade det funnits orostecken på det globala hälsoområdet med bakslag i det globala samarbetet och en försämrad demokratisk utveckling i världens länder. Enligt forskningsinstitutet V-Dem vid Göteborgs universitet minskade exempelvis andelen demokratier i världen mellan 2009 till 2019 (från 54 procent till 49 procent) och för första gången sedan 2001 var andelen autokratier i majoritet i världen. USA hade dessutom 2016 valt en president som alltmer ville fokusera på den egna nationen under parollen "America First" och vars beslut hade direkta negativa konsekvenser för den globala hälsan. Under sina fyra år vid makten såg Donald Trump till att USA lämnade eller drog tillbaka USA:s stöd till bland annat FN:s samlade program mot hiv/aids UNAIDS, FN:s råd för mänskliga rättigheter, Parisavtalet om klimatet, den gröna klimatfonden, FN:s befolkningsfond UNFPA, WHO och UNESCO. Genom att inte förlänga viktiga avtal för kärnvapenkontroll och nedrustning ökade hotet om kärnvapenkrig. I skrivande stund är USA nu på väg tillbaka på den globala arenan sedan demokraterna vunnit presidentvalet 2020 och det tog inte många timmar förrän återgången till både WHO och Parisavtalet var ett faktum.

Denna utveckling för vad som brukar betecknas världens fria ledare visar dock hur bräcklig den globala sammanhållningen är och vilken makt och påverkan enskilda politiker kan ha för den globala hälsan, något som blivit än tydligare under covid-19-pandemin.

24 författare med 8 texter om global hälsa

I detta nummer medverkar sammanlagt 24 författare med åtta olika bidrag om betydelsen av global hälsa inom olika områden som dess historiska kontext och ekonomiska koppling, inom utbildning vid universitet och inom läkarutbildningen, i hanteringen av covid-19, samt dess relation till andra globala frågor som klimatförändringar. Författarna är forskare, läkare och läkarstudenter från sex olika lärosäten och flertalet organisationer och bidrar med viktiga inlägg i betydelsen av global hälsa.

Internationell hälsa, global hälsa och global folkhälsa

I det här temanumret används global hälsa och global folkhälsa synonymt för att beteckna och förtydliga den globala aspekten och det globala samarbetet. Nationsöverskridande hälsofrågor har annars tidigare mestadels betecknats som *internationell hälsa*, och fokus har då tydligt legat på internationellt samarbete mellan enskilda nationer, men under 2000-talet ersattes begreppet i allt högre utsträckning av *global hälsa*.

Rachel Irwin, fil dr i antropologi, Lunds universitet ger i detta temanummer en historisk återblick av hur vår förståelse av global hälsa växte fram från 1950-talet

och hur det kommit att forma det ekonomiska tänkande som präglar området idag. Detta gör hon bland annat genom att presentera en översikt av diskussioner vid den femte Världshälsoförsamlingen 1952.

Under de senaste åren har begreppet global folkhälsa i allt högre grad börjat användas, på grund av att det numera i högre utsträckning fokuseras på globala frågor som påverkar alla nationer, vilket hänger samman med det gemensamma folkhälsoarbetet i FN och WHO. En del i denna utveckling är att Karolinska Institutets (KI) strategiska val att byta namn på Institutionen för folkhälsovetenskap till Institutionen för global folkhälsa, vilket *Marie Hasselberg*, professor och prefekt vid institutionen berättar om i sitt bidrag till detta temanummer. Ett starkt skäl till skiftet var att betona det globala perspektivet och arbetet med att uppnå de globala hållbarhetsmålen.

Ett ökat fokus på betydelsen av global hälsa och global folkhälsa syns i antalet folkhälsorelaterade utbildningar som startats de senaste åren och universitet som KI, Uppsala universitet och Göteborgs universitet ger nu magister- eller masterprogram i ämnet global hälsa. Göteborgs universitet välkomnade sin första kull hösten 2016 och i sin text till detta temanummer delar *Sven Hassler*, lektor i folkhälsovetenskap och programansvarig med sig av sina erfarenheter av att skapa en interdisciplinär utbildning i ett unikt samarbete mellan fyra fakulteter för att kunna möta globala hälsoutmaningar.

Intresset kring utbildningar avspeglas även internationellt där flera av de främsta universiteten världen över erbjuder fria nätkurser (så kallade *Massive Open Online Courses, MOOC*) - både introduktionskurser och mer avancerade kurser i global hälsa via bland annat portalerna *EdX* (med ursprung på MIT och Harvard) och *Coursera* (bl.a. Johns Hopkins University och Yale).

Även Sverige har en representant i KI som erbjuder en introduktionskurs i global hälsa på EdX.

Det ökande intresset återspeglas även inom den svenska läkarutbildningen där undervisning i global hälsa förekommer i olika former vid samtliga läkarutbildningar. *Helena Nordenstedt*, docent och *Hampus Holmer*, läkare, och postdok vid KI beskriver tillsammans med kollegor vid de olika lärosätena med läkarutbildning hur ämnet global hälsa blivit ett allt mer eftertraktat ämne, men att utvecklingen sett olika ut. En viktig kraft för ämnets utveckling har varit studentengagemanget, något läkarstudenten *Lotta Velin* tillsammans med studentkollegor och representanter från två studentföreningar - *Svenska Läkaresällskapets Kandidat- och Underläkarförening* samt *IFMSA-Sweden* diskuterar i sin text. För att ytterligare belysa frågan presenterar de även resultaten från en enkät som de genomfört bland svenska läkarstudenter.

Global hälsa förutsätter som nämnts globalt samarbete, men dessvärre har pandemin i mångt och mycket istället lett till nationalstatens återkomst och tyd-

ligt blottlagt den globala orättvisa som råder i världen och dessutom förstärkt den. Tidigt i pandemin stängdes gränser utan vare sig diskussion eller förvarning och länder prioriterade den egna tillgången till skyddsutrustning och sedermera vaccin. I februari 2021 uppskattade exempelvis WHO att 95 procent av alla vaccin som hittills producerats hade gått till enbart tio rika länder

Flera länder valde hårda nedstängningar för att begränsa virusets framfart, vilket för fattigare länder fick oerhörda konsekvenser och ett år efter pandemins utbrott hade lika många människor dött av de restriktioner som satts in för att hindra sjukdomens framfart som av själva sjukdomen. Av de som dött av coronarestriktionerna är det nio av tio som bor i den fattigaste delen av världen. Av de som dött i de rika länderna var de flesta över 60 år medan de som dött i fattiga länder till större del var unga människor. Det framgår av sammanställningar som bland annat *Anna Mia Ekström*, professor i global infektionsepidemiologi vid Karolinska institutet - och medverkande i detta temanummer – sammanställt för FN.

Dessa följdverkningar var något hon varnade redan för tidigt i pandemin och menar att vi redan förlorat upp till ett decenniums utveckling. I det här temanumret skriver hon tillsammans med läkarstudent *Kim Hjertquist* på Linköpings universitet och ordförande i SOWE (Sweden Organization for Women Empowerment) om dessa indirekta effekter av covid-19 i Afrika med Uganda som exempel.

FN har under pandemins gång kritiserat världens ledare för att fokusera för mycket på att behandla symtomen och inte orsakerna till covid-19, vilket kan öka risken för att vi drabbas av framtida utbrott med minst lika förödande konsekvenser. Samtidigt visar en analys att det skulle det räcka med två procent av de ekonomiska skadorna som covid-19 orsakat för att förhindra nästa pandemi, vilket sätter ytterligare fokus på vikten av förebyggande folkhälsoarbete.

Pandemin har tydliggjort hur klimat, miljö och hälsa hör samman. Såväl klimatförändringarna som exploateringen av naturliga livsmiljöer – jordbruk, gruvarbete eller stadsbebyggelse – driver vilda djur i närmare kontakt med människor och ökar risken för nya pandemier. Professor *Maria Nilsson*, Umeå universitet beskriver i sin text att bland annat frågan är inte längre ”om” utan istället om ”när, var och hur mycket” klimatförändringen redan påverkar och kommer att fortsatt påverka människors hälsa och välmående. Hon arbetar med global hälsa med särskilt fokus på klimatförändringar och hälsa. Särskilt betonar hon hur redan sårbara grupper kommer drabbas hårdare i ett förändrat klimat, där barn är en särskilt utsatt grupp för klimatförändringarnas hälsoeffekter men som trots detta inte fått den uppmärksamhet de förtjänar i den forskning som bedrivs.

Just barnhälsa är något läkaren och doktoranden *Mattias Schedwin* tillsammans med kollegor vid KI beskriver i sitt bidrag om global barn- och ungdomshälsa

där de bland annat diskuterar hur de globala målen för hållbar utveckling kan användas för att ge barn bättre förutsättningar i framtiden. Med pandemin har dessa utmaningar ökat ytterligare där flera länder har pausat sina vaccinationsprogram med risk för bland annat framtida mässlingsutbrott. Unesco uppskattar att 800 miljoner av världens barn redan har förlorat delar av eller hela förra läsåret. Enligt Unicef har skolgången för inte mindre än 1,6 miljarder barn och unga påverkats, vilket får negativa följder på fler olika plan. Stängda skolor innebär inte bara att barn går miste om sin utbildning, utan också skolluncher och hälsovård, vilket redan fått allvarliga konsekvenser i fattiga länder. För många barn är skolmaten huvudmåltiden och många barn riskerar att inte återvända och flickor istället giftas bort.

FN är kanske sinnebilden för det globala samarbetet och organisationen firade faktiskt 75 år under 2020. Men trots dess uppdrag och betydelse uppgick FN:s ordinarie budget för 2020 till endast drygt hälften av Stockholms stads och dess fackorgan för hela världens hälsa WHO:s budget låg i nivå med den hos ett medelstort sjukhus i New York.

Intresset för global hälsa som avspeglas i de texter som utgör detta temanummer återfinns dessvärre inte bland världens politiker att göra de nödvändiga investeringar som krävs. Det var därför uppfreskande att läsa socialminister Lena Hallengrens uttalande inför ett digitalt möte med sina europeiska hälso-ministerkollegor, EU-kommissionen och WHO:s generaldirektör Dr Tedros Adhanom Ghebreyesus i oktober 2020:

Covid-19-pandemin har visat hur viktigt det är med samarbete över nationsgränserna. Världens länder måste gemensamt hjälpas åt för att begränsa smittspridningen och arbeta för vår gemensamma hälsa. Sverige stöder och uppskattar WHO:s centrala roll och ledarskap i global hälsa och vi vill tillsammans med EU vara drivande i den framtida utvecklingen av WHO.

Förhoppningsvis kan detta temanummer bidra till intressant läsning och utgöra ett oförtrutet argument för vikten av att höja blicken från den egna nationen och istället se det globala sammanhang som vi alla befinner oss i och verkar inom.

*Andreas Vilhelmsson
Fil dr folkhälsovetenskap
Socialmedicin och global hälsa
Lunds universitet*

Referenser

- Dobson AP, Pimm SL, Hannah L, et al. (2020). Ecology and economics for pandemic prevention. *Science*, 369(6502), 379-381.
- Lührmann A, Maerz SF, Grahn S, Alizada N, Gastaldi L, Hellmeier S, Hindle G, Lindberg SI. (2020). *Autocratization Surges – Resistance Grows. Democracy Report 2020*. Varieties of Democracy Institute (V-Dem).
- Socialdepartementet. (2020). Socialminister Lena Hallengren deltar på hälsomöte med EU och WHO. Pressmeddelande. Regeringskansliet.
- Svenska FN-förbundet. (2021) Analys: USA på väg tillbaka till globalt samarbete. *Världshorizont*, 1/21.
- Svenska FN-förbundet. (2020). Allt viktigare roll för en 75-åring som imponerar. *Världshorizont*, 3/20.
- Unicef. (2021). *COVID-19 and School Closures. One year of education disruption*. Hämtad från: <https://data.unicef.org/resources/one-year-of-covid-19-and-school-closures/>
- Vilhelmsson A & Tengland P-A. (2016). *Global folkhälsa: Om livsvillkor, sjukdomar och social rättvisa*. Lund: Studentlitteratur AB.
- Ritchie H. Causes of Death. Our World Data [Internet]. 2018; Available from: <https://ourworldindata.org/causes-of-death>. United Nations. (2020). The Sustainable Development Goals Report 2019. New York.
- Johns Hopkins Bloomberg School of Public Health. (2019). Global Health Security Index. Building Collective Action and Accountability. <https://www.ghsindex.org/wp-content/uploads/2019/10/2019-Global-Health-Security-Index.pdf>

UTLYSNING 2021

Utlysning av medel för alkoholforskning

Systembolagets Alkoholforskningsråd delar årligen ut anslag till olika forskningsprojekt. Samhällsvetenskaplig och medicinsk alkoholforskning stöds, forskning som är av särskild betydelse för det förebyggande arbetet mot alkoholskador prioriteras. Tio miljoner kronor delas ut varje år. Av dessa är två miljoner avsatta för av Systembolaget identifierade fokusområden och två miljoner kronor är avsatta till ansökningar från juniora forskare.

Ansök via rådets ansökningssystem på can.se.

Sista ansökningsdag är den 15 september 2021.

Administrationen sköts av Centralförbundet för alkohol- och narkotikaupplysning, CAN